

татів. Зауважу, що підтримую позицію теоретичної неспроможності конструкції змішаних прав чи змішаних правовідносин і заперечую можливість існування гібридних форм правовідносин і прав. Здається, що корінь теоретичних похибок лежить у відсутності чіткого розуміння юридичних дихотомій абсолютні-відносні правовідносини, речові-зобов'язальні права. Хоча категорії прав і правовідносин насправді взаємопов'язані, але вони є різнопорядковими і мають якісні, принципові й непереборні відмінності.

Одне і те ж право не може бути одночасно і речовим, і зобов'язальним, так само як відносини – і абсолютними, і відносними водночас. Абсолютність і відносність є самостійними якісними родовими характеристиками внутрішнього змісту правовідносин і можуть розглядатися як внутрішні властивості його структури. Поняття абсолютності та відносності є автономними і рівноб'ємними, їх перетин або підпорядкування не можливі з огляду на принципові сутнісні відмінності. Речові та зобов'язальні права також завжди будуть чітко відокремлюватися одні від одних.

Проведення чіткого окреслення меж застосування конструкцій «відносні правовідносини», «абсолютні правовідносини», «речові права», «зобов'язальні права» та формулювання висновку про неможливість існування гібридних форм «абсолютно-відносних правовідносин» і «речово-зобов'язальних прав» аж ніяк не означає визнання того, що у відносних правовідносинах можуть мати місце тільки зобов'язальні права. Як стверджує С.А. Сініцин, специфіка суб'єктивного цивільного права (речового, зобов'язального, інтелектуального) не визначає необхідності моделювання відповідних йому за назвою видових правовідносин [1, с. 558].

І хоча стан сучасної цивілістики такий, що, здійснюючи розмежування речових і зобов'язальних прав та правовідносин, юридична наука зіткнулася з труднощами небажання визнати можливість наявності в особи речових прав у зобов'язальних за класичними канонами правовідносинах [2, с. 281], все ж вважаю, що цивілістика має переорієнтувати свої погляди й змиритися з можливістю проникнення речових прав у відносні правовідносини. Проте наявність речових прав у відносних (зобов'язальних) правовідносинах не впливає на їх правову природу і вони й надалі характеризуватимуться чіткою визначеністю учасників.

Не цілком погоджуюся з Р.А. Майдаником, але все ж наведу його тезу з приводу незмінності

зобов'язальної правової природи явища навіть за умов проникнення в нього речових елементів. Науковець зазначає, що низка зобов'язань з окремими речово-правовими «вкрапленнями» не втрачають зобов'язально-правової природи в силу відсутності необхідного мінімуму кількості речово-правових елементів, які б давали змогу носію відповідного права безпосередньо впливати на річ без вирішальної допомоги інших зобов'язаних осіб [3, с. 31–38]. В продовження цієї позиції наведу цитату О.О. Манько: «Виникнення відносних правовідносин при реалізації речового права зовсім не свідчить про те, що це право слід відносити до зобов'язального, воно не втрачає своїх речових властивостей: безпосереднього отримання корисних властивостей від речі шляхом активних дій [4, с. 74].

Конкретний приклад такої правової ситуації наводить Г.Г. Харченко, який, посилаючись на правовідносини, що виникають між співвласниками, пише, що внутрішні зв'язки між співвласниками виникають не на базі їх зобов'язальних прав, а з їх речового права власності, яке, будучи різновидом речових прав, може виявлятися і в речових, і в зобов'язальних правовідносинах [5, с. 60–61].

Загалом можна погодитися з такою позицією, але така аргументація Г.Г. Харченка виглядає сумнівною, базуючись на тому, що саме абсолютне право стосовно кожної конкретної ситуації може розглядатися і як відносне, при цьому за такого перетворення воно не втрачатиме притаманних йому ознак, адже вже є сумою таких відносних прав [5, с. 60–61].

По-перше, не зовсім логічним мені здається вживання автором поняття «прав» і визнання можливості їх перетворення в ключі його чітких висновків з приводу визнання різнопорядковості явищ «прав» і «правовідносин», обрання різних критеріїв їх поділу. По-друге, вважаю, що немає підстав і сенсу заперечувати факт того, що здійснення абсолютного (речового) права може призвести до виникнення одного або декількох відносних правовідносин між правомочною і вже конкретною особою (як в ситуації зі співвласниками чи у випадку порушення речового права і виникнення вже відносних відносин щодо відповідальності), але мені здається, що в таких випадках виникає нова правова модель взаємовідносин, а не видозмінюються існуючі правовідносини абсолютного типу.

Так відбувається і у виявленому прикладі права спільної власності, коли виникають два окремих

правовідношення: між співвласниками (відносні правовідносини) з приводу реалізації речового права власності та між співвласниками як управомоченим суб'єктом і всіма третіми пасивно зобов'язаними особами (абсолютні) правовідносини. В ключі піднятої проблематики цілком слушними є висновки М.М. Агаркова з приводу того, що відмінність абсолютних і відносних правовідносин є відмінністю саме правовідносин, а не інститутів. В одному і тому ж правовому інституті правовідносини можуть бути як абсолютними, так і відносними [6, с. 31–32].

Конструкція відносин спільної власності продемонструвала один із прикладів існування речових прав у зобов'язальних правовідносинах, коли відносні правовідносини виникають при реалізації речового права. «Зобов'язальні права таким чином виконують допоміжну функцію в реалізації речових прав у відносних правовідносинах» [7, с. 45–49]. Проте, на мою думку, існують і такі правові ситуації, за яких відносні правовідносини забезпечують динаміку речових прав, зокрема забезпечуючи перехід речових прав від одного суб'єкта до іншого.

Як слушно зазначає Г.Г. Харченко, перехід осіб від одного майнового стану до іншого здебільшого не можливий без їх вступу в зобов'язальні правовідносини, що і зумовлює необхідність чіткого визначення кола осіб, які беруть участь у цьому правовідношенні [7, с. 45–49; 2, с. 283]. Отже, констатую, що речові права можуть мати місце і в абсолютних, і у відносних правовідносинах, але їх місце та правове призначення у вказаних правовідносинах буде різним. Речові правовідносини зводяться до фіксації юридичної влади особи розпорядитися своїм правом [8, с. 164]. Речові права в рамках цих правовідносин складатимуть їх зміст, а об'єкт таких правовідносин – індивідуально визначена річ. У відносних (зобов'язальних) правовідносинах речові права не складатимуть змісту правовідносин, адже вони тут мають інше призначення – виступатимуть об'єктом цих правовідносин.

Я цілковито розмежовую відносні та зобов'язальні правовідносини і розглядаю в якості різнопланових, самостійних і паралельних явищ, навіть якщо елементом і одних, і інших є одне й те ж право (скажімо, речове право). С.І. Шимон говорить про «свої» та «інші правовідносини, зазначаючи, що у «своєму власному» правовідношенні суб'єктивне право виступає елементом його змісту, а об'єктом може стати виключно в «іншому» правовідношенні [9, с. 127].

Подібну позицію займає Ю.Г. Басін, зазначаючи, що право є змістом правовідношення тоді, коли йдеться про право учасника того самого правовідношення, об'єкт якого ми визначаємо. Якщо ж суб'єкт цього правовідношення набуває права учасника іншого правовідношення, то це (чуже для нього) право стає об'єктом його суб'єктивного права [10, с. 41]. Тобто, речове право перебуває у специфічних системних зв'язках кількох рівнів: в одних правовідносинах (абсолютного типу) – в якості складника їх змісту, в межах якого існує як певне повноваження (суб'єктивне право), а в інших правовідносинах (відносного характеру) – в ролі об'єкта, який підлягає, скажімо, переходу від одного суб'єкта до іншого.

Як стверджує С.І. Шимон, на стадії придбання певного суб'єктивного майнового права, яке належить іншій особі, це право набуває властивостей об'єкта того правовідношення, до якого вступає суб'єкт. У процесі здійснення цього майнового права воно є змістом правовідношення, в межах якого реалізується. Авторка уточнює, що суб'єктивне право може бути об'єктом правовідношення, якщо воно передається від однієї особи до іншої [11, с. 164].

В літературі висловлюється думка, що право може виступати об'єктом зобов'язальних правовідносин, тобто право в динаміці. В статті ж право є складником змісту правовідношення [12, с. 72]. Проте науковці, визнаючи можливість права виступати об'єктом зобов'язальних правовідносин, доходять хибного висновку, що йдеться про право вимоги (зобов'язальне право), тоді як практика досить часто демонструє випадки, в яких саме речове право виступає об'єктом зобов'язальних правовідносин.

Л.А. Чеговадзе стверджує, що «немає ніяких відмінностей у суб'єктивному цивільному праві незалежно від того, яке воно – речове або зобов'язальне» [13, с. 18]. Тому влучним є висловлювання С.І. Шимон, що з того факту, що майнове право є об'єктом зобов'язальних правовідносин, не випливає висновок, що таким майновим правом може бути виключно зобов'язальне право [9, с. 127].

Підтвердження можливості речових прав бути об'єктом правовідносин знаходжу шляхом аналізу законодавчих норм і практики їх реалізації. Вітчизняне законодавство визнає за деякими речовими правами на чужі речі властивість об'єктів правовідносин (зокрема, здатність виступати об'єктом правочинів). Так, ч. 2 ст. 413 Цивільного кодексу (далі – ЦК) України закріпила, що

за загальним правилом право користування земельною ділянкою, наданою для забудови (суперфіцій), може відчужуватися або передаватися землекористувачем у порядку спадкування, крім певних винятків, встановлених законодавством; аналогічна властивість визнана за правом користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (емфітевзисом) (ч. 2 ст. 407 ЦК України).

І.В. Спасибо-Фатєєва стверджує, що, будучи правами майновими, а отже – об'єктами права (ч. 2 ст. 190 ЦК України), до того ж оборотоздатними (ст. 178 ЦК України), права на чуже майно можуть вільно обертатися. Тобто, авторка визнає за деякими правами на чуже майно якості оборотоздатності, констатуєчи їх можливість виступати об'єктом правовідносин [14, с. 63].

Конструкція договірною встановлення обмежених речових прав передбачає існування відносного зв'язку (між власником і володільцем обмеженого речового права) як такого, яке характеризується чіткою визначеністю суб'єктів правовідношення. Проте зобов'язальний характер правовідносин, об'єктом яких виступають права, ще не є свідченням того, що переходу підлягають тільки права вимоги, адже різновидом майнових прав є також речові права, які на підставі право-

чинів чи інших юридичних фактів у відповідних зобов'язальних правовідносинах можуть переходити від одних суб'єктів до інших. Тому речові права можуть бути складниками структури не лише речових, а й зобов'язальних правовідносин, але в якості їх різних структурних елементів.

Висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Отже, характер речового права апріорно не визначає характер правовідносин, в межах яких відбувається його виникнення та реалізація. Юридична практика демонструє правові конструкції, які свідчать, що речові права можуть бути складниками структури не лише абсолютних, а й відносних правовідносин, з чим доводиться змиритися цивілістичній доктрині та сформулювати новітні погляди в дослідженні вказаної проблематики.

Констатую, що речове право перебуває у специфічних системних зв'язках кількох рівнів: в одних правовідносинах (абсолютного типу) – в якості складника їх змісту, в межах якого існує як певне повноваження на власні дії (суб'єктивне цивільне право), а в інших правовідносинах (відносного характеру) – в ролі об'єкта (блага, заради якого суб'єкти вступають і здійснюють відповідні правовідносини), що підлягає, скажімо, переходу від одного суб'єкта до іншого.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Синицын С.А. Общее учение об абсолютных и относительных субъективных гражданских правах : диссертация доктора юрид. наук: 12.00.03. Москва, 2017. 604 с.
2. Харченко Г.Г. Кваліфікаційний критерій визначення речових прав. Держава і право. Випуск 52. С. 278–284.
3. Майданик Р.А. Правова природа інституту іпотеки. Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. 2009. № 1. С. 31–38.
4. Манько Е.А. Признаки ограниченных вещных прав. Вестник Воронежского государственного ун-та. Серия «Право». 2008. № 2. С. 70–79.
5. Харченко Г.Г. Речові права в законодавстві, доктрині та судовій практиці України : дис. докт. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2018. 506 с.
6. Агарков М.М. Обязательство по советскому гражданскому праву. М. : Юридическое издательство НКЮ СССР, 1940. 192 с.
7. Харченко Г.Г. Перехід речових прав за договором (каузальна та абстрактна моделі). Підприємництво, господарство і право. 2019. № 1. С. 45–49.
8. Білоцький О.В. Розмежування речових і зобов'язальних прав користування чужим житлом. Науковий інформаційний вісник. Право. 2014. № 9. С. 163–167.
9. Шимон С.І. Теоретичні передумови виокремлення майнових прав як об'єктів цивільних правовідносин. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2012. № 5. С. 125–128.
10. Басин Ю.Г. Блага и права как объекты гражданских правоотношений по казахстанскому законодательству. Объекты гражданских прав : Материалы международной научно-практической конференции. Алматы, 25-26 сентября 2003 г. Алматы : Каз ГЮУ, 2004. С. 39–44.
11. Шимон С.І. Конструкція «право на право» як концент цивільно-правової доктрини. Правове регулювання економіки. 2017. № 16. С. 161–170.
12. Лисенко А.Н. Имущество в гражданском праве России. М. : Деловой двор, 2010. 200 с.
13. Чеговадзе Л.А. Структура и состояние гражданского правоотношения. М. : Статут, 2004. 539 с.
14. Спасибо-Фатєєва І.В. Речові права за Цивільним і Господарським кодексом України. Право України. 2015. № 4. С. 60–68.

Гудима Мирослава Мирославівна

РЕЧОВІ ПРАВА У ВІДНОСНИХ (ЗОБОВ'ЯЗАЛЬНИХ) ПРАВОВІДНОСИНАХ: ОКРЕСЛЕННЯ ТЕОРЕТИЧНОЇ ПРОБЛЕМИ

Наукова публікація присвячена дослідженню можливості існування речових прав у зобов'язальних правовідносинах і виявленню їх місця в системі елементів останніх. Традиційний постулат цивілістики про поділ правовідносин на абсолютні та відносні, а прав – на речові та зобов'язальні часто нашоухе науковців на формулювання

